

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบร่วมมือกันในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่อง กล้า: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ตริยากานต์ พรหมคำ^{1*}, รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์², สุวนิดา บุญวรินทร์³, นพรัตน์ รัตนประทุม⁴

¹สาขาพัฒนาลังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

^{2, 3, 4} ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Received: 29 May 2022

Revised: 8 September 2022

Accepted: 29 September 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการศึกษาการจัดการแบบร่วมมือกันในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า กรณีศึกษา ชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แนวทางการสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 43 คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มประชาชนในพื้นที่ 9 คน (2) กลุ่มนักท่องเที่ยว 15 คน (3) กลุ่มคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวบ้านร่องกล้า 7 คน (4) กลุ่มภาครัฐ 6 คน และ (5) กลุ่มภาคเอกชน 6 คน ตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการสามเส้า และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านร่องกล้ามีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกันใน 3 มิติ คือ (1) การแบ่งสรรปันส่วนอำนาจระหว่างอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้ากับชุมชน โดยอุทยานฯ ให้อำนาจในการออกกฎระเบียบแก่คณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวบ้านร่องกล้าเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน (2) การแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบ พบว่าชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับอุทยานฯ ในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และ (3) การแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ ระหว่างอุทยานฯ กับชุมชนในลักษณะของการส่งเสริมให้ชุมชนมีรายได้เสริมจากการจัดกิจกรรมรับ-ส่งนักท่องเที่ยวขึ้นภูมิลำเนาด้วยกัน ดังนั้น เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบร่วมมือกันในชุมชนบ้านร่องกล้า ชุมชนควรเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับการติดต่อสื่อสารและนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดการแบบร่วมมือกัน ชุมชนบ้านร่องกล้า

* ผู้ประสานงานหลัก; อีเมล: treeyakarn1985@gmail.com

Tourism Resource Management of Community-Based Tourism Based on Collaborative Management Concept in Phu Hin Rong Kla National Park: A case study of Ban Rong Kla community, Nakhon Thai District, Phitsanulok Province

Treeyakarn Phromkham^{1,*}, Rudklaw Pampasit²,
Thanida Boonwanno³, Nopparat Rattanaprathum⁴

¹ Bachelor of Arts Program in Social Development,
Faculty of Social Sciences, Naresuan University

^{2, 3, 4} The Department of Sociology and Anthropology,
Faculty of Social Sciences, Naresuan University

Received: 29 May 2022

Revised: 8 September 2022

Accepted: 29 September 2022

Abstract

The objectives of this research were to present the results of the study about the collaborative management in the resource tourism of Ban Rong Kla community in Phu Hin Rong Kla National Park, Nakhon Thai District, Phitsanulok Province. This study was a qualitative research methodology and using interview guidelines as a tool to collect data from key informant group of 43 key informants were selected by purposive sampling. They were divided into four groups as follows: (1) nine people in the community, (2) fifteen tourists, (3) seven committees of Ban Rong Kla community-based tourism, (4) six people from the government sector, and (5) six people from the private sector. Triangulation was used to ensure the credibility of the results. The qualitative data was analyzed with content analysis. The research results were found that Ban Rong Kla community has managed community-based tourism based on the collaborative management concept in 3 dimensions; (1) there is a power-sharing between Phu Hin Rong Kla National Park and the community by giving CBT committees the power to issue regulations in order to take an advantage of resources in the community, (2) in term of responsibility sharing, it was found that the community has participated with Phu Hin Rong Kla National Park to rehabilitate natural resources for sustainable benefit, and (3) sharing a benefit between the National Park and the community by encouraging the community to earn extra income from arranging a queue for tourist transport service to Phu Lom Lo together. Therefore, to increase the capacity of community-based tourism management in Ban Nong Kla community, the community should learn how to use digital technology for communication and apply it in community-based tourism management.

Keywords: Community-Based Tourism, Collaborative Management, Ban Rong Kla Community

* Corresponding Author; E-mail: treeyakarn1985@gmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยบริหารจัดการการท่องเที่ยวภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) (Office of the Secretary of the National Strategy Board, 2018) โดยมีวิสัยทัศน์ว่า “ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลกที่เติบโตอย่างมีดุลยภาพบนพื้นฐานความเป็นไทย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วนอย่างยั่งยืน” ซึ่งมีการตั้งเป้าหมายการส่งเสริมการท่องเที่ยวไปยังเมืองรองให้มีการเติบโตอย่างต่อเนื่องช่วงปี 2561 ถึงปี 2580 (ร้อยละ 20 ถึงร้อยละ 40) ส่วนแนวทางการขับเคลื่อนในระดับกรมการท่องเที่ยว ในยุทธศาสตร์ที่ 2 ได้เน้นเรื่องการท่องเที่ยวแบบองค์รวม มีการบูรณาการและส่งเสริมความร่วมมือกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการพัฒนาและเผยแพร่องค์ความรู้และสารสนเทศด้านการท่องเที่ยวบนพื้นฐานความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ในกลยุทธ์ที่ 3 ได้มีการสร้างเครือข่ายระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้วยการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) เพื่อให้เกิดเครือข่ายประสานงานแลกเปลี่ยนข้อมูลและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ (Department of Tourism, 2018) อุทยานแห่งชาติก็เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ได้นำกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาเป็นแนวทางการทำงานร่วมกับชุมชนรอบข้าง

แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative management concept) เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์การจัดการในหลายระดับและหลายมิติ ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการเข้าร่วมในการดำเนินงานของชุมชนท้องถิ่นและในระดับชาติร่วมกันระหว่างรัฐบาลกับชุมชน (Berkes, George and Preston, 1991; The World Bank, 1999) ซึ่งหลักการสำคัญของการจัดการแบบร่วมมือกัน (Co-management) Antonieta and Bolanos (2014) คือ (1) ต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจ (2) ต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนรับผิดชอบ และ (3) ต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ นอกจากนี้ แนวคิดการจัดการร่วมยังถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรของชุมชนในหลากหลายบริบทและประสบความสำเร็จ เช่น การจัดการด้านการประมง จากการศึกษาของ Jentoft, McCay and Wilson (1998) การจัดการป่าชุมชน จากการศึกษาของ Thavornvatanayong, Kutintara and Sunthornhao (2017) และการจัดการด้านการพัฒนาเมือง จากการศึกษาของ Nelson and Agrawal (2008) เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเกิดสมมติฐานว่าแนวคิดนี้จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาบริบทของการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้จึงได้เลือกนำกรอบแนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกันมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ภูหินร่องกล้า เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การจัดการแบบร่วมมือกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนระหว่างภาครัฐกับชุมชนและภาคีเครือข่ายต่างๆ

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่งที่มีความนิยม และรัฐได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุน การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม มุ่งเน้นให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน โดยการบริหารจัดการด้วยชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนและผู้มาเยือน โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของการท่องเที่ยว (UK Essays, 2018; Hall and Richards, 2000; Pojjana, 2004)

ชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ในอดีตเคยเป็นพื้นที่สู้รบระหว่างรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์ ส่งผลทำให้การใช้พื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวมีความแตกต่างของกฎระเบียบการบังคับใช้ที่แตกต่างแตกต่างจากที่อื่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Panyavuttrakul

(2019) พบว่า ช่วงปี 2510 แต่เดิมชุมชนบ้านร่องกล้าเป็นพื้นที่สู้รบระหว่างรัฐบาลไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์ รัฐจึงใช้แผนยุทธการในการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 หรือคำสั่งที่ 66/(25)23 ทำให้ชาวบ้านและมวลชนของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่าม้งได้กลับใจและเข้ามาปรับตัวกับทางการ ในขณะนั้นทางกองทัพภาคที่ 3 ได้ยึดคืน โดยให้กรมประชาสัมพันธ์จัดตั้งนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาเป็นหมู่บ้านเพื่อเชื่อมรอยต่อ 3 จังหวัด ได้แก่ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และเลย (Phitsanulok Hotnews, 2018)

จุดเริ่มต้นของการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านร่องกล้ามาจากแนวความคิดการอนุรักษ์พลิกฟื้นผืนป่าและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของการบุกรุกพื้นที่ป่าของชุมชนของหัวหน้าอุทยานฯ โดยมอบต้นกล้านางพญาเสือโคร่งให้คนในชุมชนช่วยกันปลูกพร้อมกับการปลูกพืชผักไปพร้อมกันจนกระทั่งดอกนางพญาเสือโคร่งบานทั้งภูเขากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นเทศกาล “ชากระเมืองไทยบานที่ภูมโล” ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ส่งผลทำให้คนในชุมชนบ้านร่องกล้าเริ่มหันมาประกอบอาชีพเสริมด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น เกิดกลุ่มโฮมสเตย์หรือรีสอร์ท กลุ่มขับรถบริการนักท่องเที่ยวขึ้นภูมโล กลุ่มค้าขายพืช ผัก ผลไม้ เป็นต้น เมื่อหมดเทศกาลท่องเที่ยวภูมโล คนในชุมชนก็กลับมาทำเกษตรกรรมตามเดิม (Pampasit, 2019)

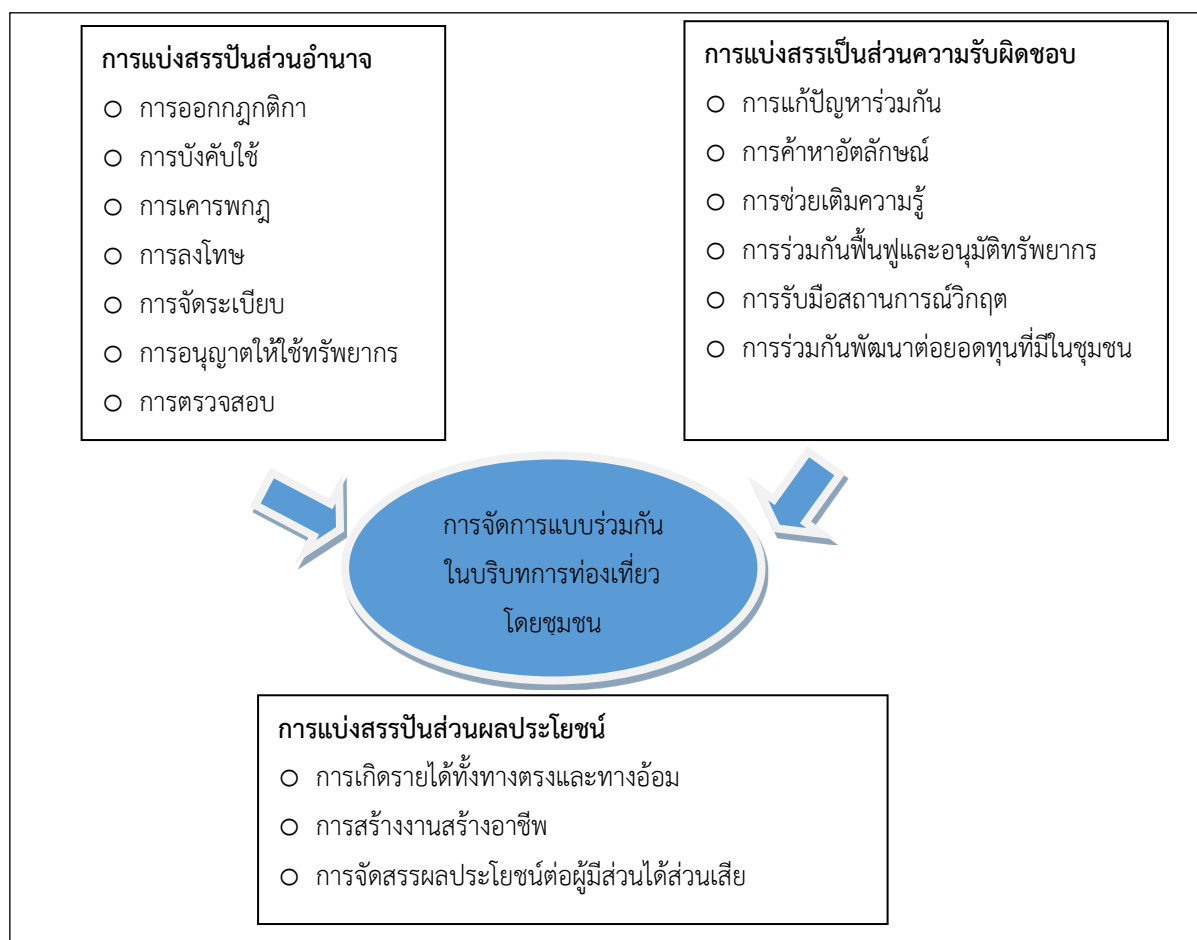
อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้าจะสร้างประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจภายในชุมชน แต่ในทางกลับกันก็ได้สร้างผลกระทบทางลบให้กับชุมชนบ้านร่องกล้าด้วย เช่น ปัญหาการถูกตีกาที่ชุมชนกำหนดขึ้นในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังไม่สามารถใช้บทลงโทษต่อผู้กระทำผิดได้อย่างเด็ดขาด และปัญหาการขาดความร่วมมือในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ประกอบกับในปัจจุบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้านอกจากต้องเผชิญกับปัญหาข้างต้นซึ่งเป็นปัญหภายในชุมชนแล้ว ยังต้องประสบกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา สายพันธุ์ใหม่ 2019 หรือที่เรียกว่า โควิด-19 (COVID-19 ย่อมาจาก Coronavirus Disease 2019) ส่งผลทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้าขาดรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว จากปัญหภายในชุมชนและปัญหานอกชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วเป็นปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้เกิดปัญหาการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หากชุมชนได้รับความร่วมมือในการจัดการด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องย่อมสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนได้ เป็นต้น ดังนั้นประเด็นการจัดการแบบร่วมมือกันในการบริหารการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงเป็นประเด็นที่สำคัญ บทความวิจัยนี้ จึงเป็นหนึ่งในบทความที่พยายามจะนำแนวความคิดการจัดการแบบร่วมมือกันมาใช้อธิบายปรากฏการณ์การใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่อุทยานฯ โดยคาดว่าผลการศึกษาจะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาต่อยอดความรู้ทางวิชาการในศาสตร์ด้านการพัฒนาสังคม ในมิติการจัดการแบบร่วมมือกันระหว่างชุมชนกับภาครัฐในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันให้เกิดความยั่งยืน จึงนำไปสู่คำถามในการวิจัยว่าชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตอำนาจรัฐจะมีการร่วมมือกันในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบร่วมมือกันในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และเพื่อเสนอแนวทางการเพิ่มศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบร่วมมือกัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Management) ในการศึกษาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถแสดงได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดของการศึกษา

แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์การจัดการใน หลายระดับ และหลายมิติ โดยเฉพาะในด้านการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจ การแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบ และการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชนท้องถิ่นและในระดับชาติ ร่วมกันระหว่างรัฐบาลกับชุมชนท้องถิ่น รวมถึง ระบบการดูแลในฐานะผู้ควบคุมกับท้องถิ่น การตัดสินใจ และการรับผิดชอบในแต่ละความคิด การรวมกัน และการแก้ไขจุดอ่อนแต่ละจุดร่วมกัน โดยทุกฝ่ายที่เข้ามาบริหารจัดการ

ร่วมกันนี้ต้องมองเห็น “ผลประโยชน์” ร่วมกัน จากกรอบแนวคิดในการศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยจะนำไปวิเคราะห์การจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า

วิธีดำเนินการวิจัย

แบบแผนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและมองอย่างรอบด้านเพื่อสร้างความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวม (Holistic) การวิเคราะห์การจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ใช้หน่วยการวิเคราะห์ระดับชุมชน คือ ชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 43 คน มาจาก (1) กลุ่มประชาชนในพื้นที่ 9 คน ได้แก่ แม่ค้าในชุมชน พ่อค้าในชุมชน เกษตรกรในชุมชน เจ้าของที่พักโฮมสเตย์ คนขับรถรับ-ส่งนักท่องเที่ยวขึ้นภูมิล้อ ผู้สูงอายุ และเด็กนักเรียนในชุมชน (2) กลุ่มนักท่องเที่ยว 15 คน ได้แก่ นักศึกษาดูงาน นักท่องเที่ยวในเขตจังหวัดพิษณุโลก นักท่องเที่ยวภายนอกเขตจังหวัดพิษณุโลก นักท่องเที่ยวรายเก่า และนักท่องเที่ยวรายใหม่ (3) กลุ่มคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวบ้านร่องกล้า 7 คน ได้แก่ ประธานชมรม และ สมาชิกในชมรม (4) กลุ่มภาครัฐ 6 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่อุทยานฯ นักวิชาการ นักวิจัย องค์การบริหารส่วนตำบลเนินเพิ่ม สถาบันการศึกษา โรงพยาบาลตำบล สำนักงานขนส่ง ที่ว่าการอำเภอ นครไทย สำนักงานเกษตรจังหวัด และศูนย์พัฒนาราชภาพบนพื้นที่สูงและ (5) กลุ่มภาคเอกชน 6 คน ได้แก่ เจ้าของรีสอร์ทในชุมชน ผู้ก่อตั้งตลาดนัดเด็กดอย ผู้ให้ทุนสนับสนุน บริษัทนำเที่ยว นักประชาสัมพันธ์อิสระ นักถ่ายภาพอิสระ เจ้าของเพจท่องเที่ยว และดารานักแสดง โดยทั้ง 5 กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้าทั้งสิ้น และผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจงโดยยึดจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษาเป็นหลัก (Purposive sampling) (Maxwell, 1996)

เครื่องมือวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ ตัวผู้วิจัย แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม แบบสังเกต และแนวทางการสัมภาษณ์ โดยมีการออกแบบจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือการวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการ ดังนี้ คือ (1) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) (2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และ (3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะปฏิบัติกรหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ของมหาวิทยาลัยนเรศวรทุกประการ และทำการตรวจสอบข้อมูลด้วยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยทำการสัมภาษณ์จากหลายกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านร่องกล้า

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) การแสดงข้อมูล (Data Display) และการหาข้อสรุป (Conclusion) (Miles and Huberman, 1994) ตลอดจนนำเสนอข้อมูลตามกรอบ

แนวคิดการวิจัย โดยผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษายึดตามวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นหลัก ชื่อผู้ให้ข้อมูลที่นำเสนอในบทความวิจัยนี้จึงเป็นชื่อสมมติ (นามแฝง) ทั้งสิ้น

ผลการวิจัย

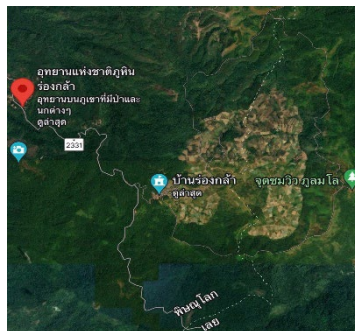
การศึกษาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบร่วมมือกันในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าในครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอผลการศึกษออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ (1) จุดเริ่มต้นของความร่วมมือในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า (2) การจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า และ (3) ปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเนื้อหาแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

1. จุดเริ่มต้นของความร่วมมือในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า

จากการศึกษา พบว่า ในอดีตพื้นที่ชุมชนบ้านร่องกล้าเป็นพื้นที่สื่อบริหารระหว่างรัฐบาลไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์ สอดคล้องกับการศึกษาของ Panyavuttrakul (2019) พบว่า ช่วงปี 2510 แต่เดิมชุมชนบ้านร่องกล้าเป็นพื้นที่สื่อบริหารระหว่างรัฐบาลไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์ รัฐจึงใช้แผนยุทธการในการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 หรือคำสั่งที่ 66/(25)23 ทำให้ชาวบ้านและมวลชนของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่าม้งได้กลับใจและเข้ามาขอตัวกับทางการ ในขณะนั้นทางกองทัพบกที่ 3 ได้ยึดคืน โดยให้กรมประชาสัมพันธ์จัดตั้งนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาเป็นหมู่บ้านเพื่อเชื่อมรอยต่อ 3 จังหวัด ได้แก่ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และเลย (Phitsanulok Hotnews, 2018)

จากนั้นราวปี 2525 รัฐได้มีการพัฒนาพื้นที่ชุมชนบ้านร่องกล้าให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ แต่อำนาจในการควบคุมดูแลยังคงเป็นรัฐที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จ เมื่อเข้าสู่ปี 2526-2527 รัฐได้มีการจัดตั้งชุมชนบ้านร่องกล้าขึ้น โดยมีนโยบายจัดสรรที่ดินทำกินให้กับประชาชน ซึ่งในขณะนั้นรัฐยังคงเป็นผู้บริหารจัดการและดูแล แต่เริ่มมีแนวคิดที่เอื้อประโยชน์ให้คนในชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่อุทยานฯ ได้

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า จัดว่าเป็นพื้นที่ที่มีความท้าทายเนื่องจากอยู่ในเขตอำนาจรัฐ กล่าวคือ ชุมชนบ้านร่องกล้าเป็นพื้นที่ที่มีการสร้างบ้านเรือนที่อยู่ของชาวบ้าน มาก่อนที่ทางอุทยานฯ ได้มีการประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 101 ตอนที่ 96 ลงวันที่ 26 กรกฎาคม 2527 ให้เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 48 ของประเทศ ปัจจุบันชุมชนบ้านร่องกล้าเป็นพื้นที่ที่ทางอุทยานฯ อนุญาตให้ใช้พื้นที่ตามพระราชบัญญัติ อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ในมาตรา 22 โดยให้ยึดระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2563 (Laws related to the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation B.E. 2563, 2020) เป็นแนวปฏิบัติของการใช้พื้นที่ ซึ่งสามารถแสดงอาณาเขตได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ภาพถ่ายดาวเทียมขอบเขตของพื้นที่ในการศึกษา

ที่มา: ดัดแปลงจาก www.googlemaps.com

เมื่อมีการอนุญาตให้คนในชุมชนใช้พื้นที่เพื่อใช้เป็นประโยชน์ทางการเกษตรหรือใช้ประโยชน์อย่างอื่นตามคำสั่งคณะรัฐมนตรีในขณะนั้นที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงทำให้พื้นที่บ้านร่องกล้ามีความแตกต่างจากที่อื่น ทั้งนี้ในส่วนของการจัดการใช้พื้นที่ดังกล่าวเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ในฐานะผู้รักษาปกป้องผืนป่าจึงมีแนวคิดที่อยากจะอนุรักษ์เป็นสำคัญ ในขณะที่คนในชุมชนก็อยากจะใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่ในฐานะเจ้าของพื้นที่ที่อยู่มานาน จึงส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องของการใช้พื้นที่ในเขตอุทยานฯ ระหว่างชุมชนกับรัฐ รัฐจึงมีแนวคิดที่จะทำให้ชุมชนกับรัฐอยู่ร่วมกันได้ จึงนำชุมชนเข้ามาร่วมอนุรักษ์ฟื้นฟูพื้นที่ป่าร่วมกันโดยส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ร่วมกันว่าพวกเขาจะได้ประโยชน์อะไร ด้วยการปลูกต้นนางพญาเสือโคร่งร่วมกับชุมชนเป็นจุดร่วมหลักส่งผลให้เกิดกิจกรรมการร่วมกันจัดกิจกรรมรับ-ส่งนักท่องเที่ยวขึ้นภูมิลเเพื่อชมทุ่งดอกนางพญาเสือโคร่ง

ต่อมาในปี 2550 ได้มีนักวิชาการมาช่วยให้คำแนะนำในการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ด้วยพลังจากคนในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ Pampasit (2019) พบว่าช่วงปี 2550-2556 รัฐเริ่มวางแผนกระจายนักท่องเที่ยวให้เข้าไปท่องเที่ยวที่ชุมชนบ้านร่องกล้า เพื่อให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีแนวคิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูผืนป่าช่วยรัฐ ประกอบในช่วงนี้ผู้นำชุมชนบ้านร่องกล้าได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการหรือนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วย ซึ่งในระยะนี้รัฐและชุมชนเริ่มมีการบริหารจัดการในลักษณะร่วมมือกัน โดยผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูผืนป่าด้วยการปลูก “ต้นนางพญาเสือโคร่ง” หรือ “ซากุระเมืองไทย” บนพื้นที่กว่า 1,200 ไร่ ซึ่งถือว่าเป็นทุ่งนางพญาเสือโคร่งที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย รูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านร่องกลายังคงเป็นเพียงการท่องเที่ยวชุมชน (Community Tourism: CT) เท่านั้น เพราะการบริหารจัดการส่วนใหญ่ชุมชนยังไม่ได้เป็นผู้บริหารจัดการ เป็นสำคัญ

จนกระทั่ง ปี 2557-ปัจจุบัน จากการทบทวนวรรณกรรมและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย พบว่าชุมชนบ้านร่องกล้าเกิดรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ขึ้นอย่างชัดเจนเนื่องจากรัฐเริ่มให้อำนาจแก่ชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากขึ้น เช่น ให้ชุมชนสามารถออกกฎระเบียบของชุมชนเพื่อให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติตาม เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนยังมีการร่วมมือกับรัฐในการช่วยกันอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีในชุมชน อันนำมาซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดกับรัฐและชุมชนร่วมกัน สามารถแสดงเส้นทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า ได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงเส้นทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า

ปี	เส้นทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า
พ.ศ. 2510	- ชุมชนบ้านร่องกล้าเป็นพื้นที่สู่รบบระหว่างรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์
พ.ศ. 2525	- เกิดการพัฒนาพื้นที่ชุมชนบ้านร่องกล้าให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ - รัฐเป็นผู้บริหารจัดการและดูแลโดยใช้อำนาจในการจัดการพื้นที่แบบเบ็ดเสร็จ
พ.ศ. 2526-2527	- รัฐมีการจัดตั้งชุมชนบ้านร่องกล้าขึ้น โดยจัดสรรที่ดินทำกินให้ประชาชน - รัฐได้ประกาศพื้นที่อุทยานฯ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ - รัฐเป็นผู้บริหารจัดการและดูแล โดยใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จ แต่เริ่มมีแนวคิดที่ให้ชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของรัฐได้
พ.ศ. 2550-2556	- รัฐเริ่มวางแผนกระจายนักท่องเที่ยวเข้าไปยังชุมชนบ้านร่องกล้า - ผู้นำชุมชนได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการและนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน - รัฐและชุมชนเริ่มมีการบริหารจัดการในลักษณะร่วมมือกัน โดยผ่านกิจกรรมการฟื้นฟูผืนป่าด้วยการปลูกต้นนางพญาเสือโคร่ง หรือ “ซากุระเมืองไทย” บนพื้นที่กว่า 1,200 ไร่ (ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย) - รูปแบบการท่องเที่ยวเป็นเพียงการท่องเที่ยวชุมชน (Community Tourism)
พ.ศ. 2557-ปัจจุบัน	- เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) - รัฐยังคงเป็นผู้ดูแลโดยภาพรวม - ชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว - เกิดรูปแบบการจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT + Co-Management)

ที่มา: จากการศึกษา

2. การจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า

การจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ในระยะเริ่มต้นระดับความเข้มข้นของการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการจัดการเกิดจากฝ่ายเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เป็นสำคัญ เมื่อวิเคราะห์ผ่านแนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน พบว่า

2.1 มิติของการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจ: อาศัยอำนาจตามมาตรา 18 ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วนั้น สามารถเป็นแนวทางให้เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าให้สิทธิในการออกกฎระเบียบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแก่คณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้าโดยชุมชนสามารถกำหนดกฎระเบียบของชมรมท่องเที่ยวขึ้นเอง ซึ่งกฎระเบียบดังกล่าวถูกกำหนดขึ้นจากกลุ่มคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวบ้านร่องกล้า หากมีผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบดังกล่าว จะทำการตักเตือนก่อน

2.2 มิติของการแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบ: ที่เด่นชัดคือ การร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนระหว่างอุทยานแห่งชาติกับชุมชนหลังหมดเทศกาลท่องเที่ยว โดยฝ่ายอุทยานแห่งชาติก็ร่วมฟื้นฟูในฐานะผู้รับผิดชอบดูแลพื้นที่ตามกรอบหน้าที่ที่ระบุไว้ในประกาศกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พ.ศ. 2563

นอกจากนี้ยังพบว่า การแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้า เช่น สถาบันการศึกษาในฐานะผู้รับผิดชอบในด้านการส่งเสริมความรู้ให้กับชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

2.3 มิติของการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์: การร่วมกันในการบริหารจัดการคิวรถรับ-ส่งนักท่องเที่ยวขึ้นภูมิลเเพื่อชมทุ่งนางพญาเสือโคร่งระหว่างอุทยานแห่งชาติและชุมชน ก่อให้เกิดรายได้ทั้งฝ่ายอุทยานแห่งชาติและคนในชุมชน โดยการจัดคิวรถรับส่งนักท่องเที่ยวขึ้นภูมิลเ มีการแบ่งรายได้จากการวิ่งรถรับส่งนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้งให้ทางอุทยาน 30% และให้ผู้ขับขี่รถรับส่ง 70% ทั้งนี้ในการจัดคิวรถรับส่งนักท่องเที่ยวจะดำเนินการในช่วงเดือนธันวาคม ถึง เดือนกุมภาพันธ์เท่านั้น (ซึ่งเป็นช่วงที่ดอกนางพญาเสือโคร่งบาน) รวมถึงผลประโยชน์อื่น เช่น การได้รับองค์ความรู้ใหม่ในกระบวนการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ดังนั้นผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินการจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของชุมชนบ้านร่องกล้า สามารถแสดงได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินการจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของชุมชนบ้านร่องกล้า

อดีต	ปัจจุบัน
มิติการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจ (Power) 1. รัฐเป็นผู้ออกกฎกติกาและใช้กฎกติกาในการท่องเที่ยว 2. รัฐจะเป็นผู้ลงโทษปรับนักท่องเที่ยวในกรณีที่ทำผิดกฎกติกา	มิติการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจ (Power) 1. ชุมชนสามารถออกกฎกติกาและใช้กฎกติกาการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เอง 2. ชุมชนมีสิทธิ์ลงโทษปรับนักท่องเที่ยวในกรณีนักท่องเที่ยวทำผิดกฎกติกาของชุมชนได้
มิติการแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบ (Responsibility) 1. รัฐเป็นผู้อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ 2. รัฐเป็นผู้ริเริ่มแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมวัฒนธรรมในชุมชน	มิติการแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบ (Responsibility) 1. รัฐและชุมชน ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ 2. รัฐ ชุมชน และสถาบันการศึกษา ช่วยกันอนุรักษ์ ฟื้นฟู วัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ และส่งเสริมให้ชุมชนเกิดรายได้จากการนำเอาวัฒนธรรมที่มีมาสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน
มิติการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ (Benefit) 1. ชุมชนมีรายได้หลักจากการเกษตรอย่างเดียว 2. รัฐมีรายได้จากการเก็บค่าธรรมเนียมการเข้าอุทยานฯ 3. นักวิชาการและนักวิจัยจากสถาบันการศึกษา ใช้พื้นที่ในชุมชนเพื่อการศึกษาหาองค์ความรู้	มิติการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ (Benefit) 1. ชุมชนมีรายได้เสริมจากการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น รายได้เสริมจากการขับรถรับส่งนักท่องเที่ยวขึ้นภูมิลเเพื่อชมทุ่งดอกนางพญาเสือโคร่ง เป็นต้น 2. รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจัดคิวรถรับ-ส่งนักท่องเที่ยวขึ้นภูมิลเเพื่อชมทุ่งดอกนางพญาเสือโคร่งจากชุมชน 3. สถาบันการศึกษาและชุมชนร่วมกันสร้างองค์ความรู้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้าและได้รับองค์ความรู้ใหม่จากการพัฒนาาร่วมกัน

ที่มา: จากการศึกษา

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า

1. ในมิติของการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจ ระหว่างอุทยานากับชุมชน อธิบายได้ว่า ตามความในมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 โดยได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 71 ก ลงวันที่ 29 พฤษภาคม 2562 ในการคุ้มครอง ดูแล รักษา และการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติให้จัดให้มีแผนการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติแต่ละแห่ง ซึ่งแผนการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานฯ อย่างน้อยต้องประกอบด้วยวิธีการดำเนินการ แนวทางการจัดการ และการกำกับดูแลการใช้พื้นที่ และให้มีการรับฟังความเห็นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย ชุมชนที่เกี่ยวข้อง และประชาชนด้วย (National Park Act B.E. 2562, 2019)

จากมาตรา 18 ข้างต้น ถือได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้อุทยานฯ สามารถให้อำนาจกับชุมชนในการออกกฎระเบียบในการควบคุมนักท่องเที่ยวที่เข้ามาได้ โดยมีการใช้กฎระเบียบที่คณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวบ้านร่องกล้ากำหนดขึ้น เมื่อมีนักท่องเที่ยวฝ่าฝืนกฎการลงโทษเบื้องต้นจะกระทำโดยประธานชมรมหรือคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวบ้านร่องกล้าด้วยวิธีการตักเตือน ดังนั้น การแบ่งสรรปันส่วนอำนาจในบริบทการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า อุทยานฯ ให้อำนาจชุมชนบ้านร่องกล้าออกกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในชุมชนได้เอง โดยยึดตามระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2563 (Laws related to the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation B.E. 2563, 2020)

2. ในมิติของการแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบ พบว่า อุทยานฯ และชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีในชุมชนหลังหมดเทศกาลท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการร่วมมือกันตั้งรับกับสถานการณ์วิกฤตจากภายนอก (สถานการณ์การแพร่ระบาดเชื้อไวรัส Covid-19) ซึ่งจากการดำเนินการดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของอุทยานฯ ที่จะต้องมีส่วนรับผิดชอบในการส่งเสริมให้ความรู้และพัฒนาชุมชนในเขตความดูแลในกรณีที่สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปในระหว่างที่แผนบริหารจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติใช้บังคับให้เหมาะสมกับสถานการณ์นั้นได้ โดยได้ระบุไว้ในราชกิจจานุเบกษา หน้า 45 เล่ม 138 ตอนพิเศษ 2 ง ลงวันที่ 4 มกราคม 2564 (Laws related to the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation B.E. 2563, 2020)

ในขณะที่ชุมชนเองก็ต้องมีส่วนในการดูแลรับผิดชอบทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนโดยการถ่ายทอดบอกเล่าสิ่งที่ชุมชนของตนมีเพื่อหาแนวทางในการยกระดับการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกันกับฝ่ายอุทยานฯ รวมถึงคอยแจ้งประเด็นที่เป็นปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด ในการพัฒนาให้ฝ่ายอุทยานแห่งชาติทราบเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขและพัฒนาาร่วมกันต่อไปในอนาคต ดังนั้น การแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบในบริบทการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า ในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมบริเวณจุดชมวิวกายในชุมชน ยังไม่ได้รับความร่วมมือกันจากคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง

3. ในมิติของการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ เช่น การร่วมกันจัดคิวรถรับ-ส่งระหว่างคนในชุมชนกับฝ่ายอุทยานฯ เพื่อรับ-ส่งนักท่องเที่ยวขึ้นภูมิลเพื่อชมทิวเขาภูผาเสื่อโคร่ง โดยมีจุดรับ-ส่ง ทั้งหมด 3 จุด ได้แก่ อุทยานฯ ภูหินร่องกล้า ชุมชนบ้านร่องกล้า และกักทอนจังหวัดเลย โดยการบริหารจัดการด้านการจัดคิวรถในส่วนนี้ของเขตอุทยานฯ และชุมชนบ้านร่องกล้าจะมีการคิดค่าบริการแบบเหมาจ่ายรอบละ 1,000 บาท คนขับจะได้ 700 บาท ส่วนผู้จัดคิวซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่จากอุทยานฯ จะได้รวมกัน 300 บาท ดังนั้น การแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ในบริบทการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า กลุ่มชุมชนบ้านร่องกล้าและอุทยานฯ ภูหินร่องกล้า มีรายได้เสริมจากการจัดคิวรถรับ-ส่งร่วมกัน

นอกจากนี้ ยังได้ข้อค้นพบใหม่ว่า ชุมชนบ้านร่องกล้ามีการใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 19 (Covid-19) และมีแนวโน้มการแบ่งสรรปันส่วนเทคโนโลยีเพื่อการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้าในอนาคตสูงขึ้น ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ องค์ประกอบด้าน “การแบ่งสรรปันส่วนเทคโนโลยี” เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการเพิ่มศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้าให้มีความยั่งยืนต่อเนื่องไปได้ในอนาคต

3. ปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากปรากฏการณ์เชิงพื้นที่ข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านร่องกล้ายังคงมีประเด็นที่เป็น ปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด ในการยกระดับการพัฒนา ที่สำคัญทั้งสิ้น 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ประเด็นการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจ พบว่า กฎระเบียบที่กำหนดขึ้นจากคนในชุมชนเมื่อนำไปบังคับใช้ในกรณีที่มีผู้กระทำผิดกฎยังไม่สามารถทำการลงโทษด้วยการคิดค่าปรับได้เนื่องจากเกรงว่าจะไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวอีกทำได้เพียงการว่ากล่าวตักเตือนผู้กระทำผิดกฎระเบียบเท่านั้น จึงส่งผลทำให้บทลงโทษจากกฎระเบียบที่ชุมชนกำหนดขึ้นในปัจจุบันยังไม่เข้มแข็งพอ อาจส่งผลทำให้นักท่องเที่ยวบางส่วนไม่เกรงกลัวและทำการละเมิดกฎระเบียบของชุมชนได้ (2) ประเด็นการแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบ พบว่า ในส่วนของการร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติบริเวณจุดชมวิวกายในชุมชนหลังหมดเทศกาลท่องเที่ยวยังขาดความร่วมมือในการฟื้นฟูจากคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติบริเวณจุดชมวิวกายในชุมชนดูแลรักษาไว้ชีวิตชีวาและ (3) ประเด็นการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ในบางประเด็น เช่น ประเด็นของการส่งต่อลูกค้าในการเข้าพักโฮมสเตย์พบว่า ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างอุทยานแห่งชาติกับชุมชน ว่าเป็นเช่นไร กล่าวคือ หากมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใกล้ชิดและคุ้นเคยกันย่อมทำให้การแบ่งสรรผลประโยชน์ในการส่งต่อลูกค้าให้เข้าพักระหว่างกันเป็นประจำ แต่หากมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ห่างไกลกันย่อมทำให้การแบ่งสรรผลประโยชน์ในการส่งต่อลูกค้าเข้าพักระหว่างกันน้อย เป็นต้น

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบในการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยในมุมมองของนักพัฒนาสังคมสังเคราะห์ได้ว่า การจัดการแบบร่วมมือกันระหว่างรัฐกับชุมชนในมิติการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจเป็นเรื่องที่ยากที่สุด หากกฎระเบียบข้อบังคับไม่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำเนินการได้ อย่างไรก็ตามจากกรณีศึกษา พบว่า อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้ากับชุมชนสามารถแบ่งสรรปันส่วนอำนาจร่วมกันได้ในการออกกฎกติกาของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว สอดคล้องกับ ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2563 (Laws related to the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation B.E. 2563, 2020) ในขณะที่มิติการแบ่งสรรปันส่วนความรับผิดชอบและผลประโยชน์เป็นเรื่องที่เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติกับชุมชนสามารถดำเนินการได้ง่ายกว่า หากชุมชนนั้นมีทุนทางสังคมที่สูงก็สามารถขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาและร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่างๆ ได้ ซึ่ง Linden (2002) ได้แสดงความคิดเห็นว่าความร่วมมือนั้นมิใช่เพียงการวางแผนหรือการตัดสินใจร่วมกันเท่านั้น แต่ความร่วมมือยังหมายถึงการคิดร่วมกันขององค์การที่มากกว่าหนึ่งองค์การ นอกจากนี้จากการที่ชุมชนประสบกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 19 (Covid-19) สามารถสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการนำเอาเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มขึ้น เช่น ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการใช้

เทคโนโลยีเพื่อสร้างความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ทางสังคมหรือเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีในการประสานงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ชุมชนควรเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับการติดต่อสื่อสารและนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. ภาวะเปราะบางของชุมชนที่ทางอุทยานฯ ให้อำนาจในการตั้งกฎระเบียบนั้น ชุมชนควรมีการบังคับใช้อย่างเคร่งครัด

เอกสารอ้างอิง

- Berkes, F. (2002). Cross-scale institutional linkages: Perspective from the bottom up. In E. Ostrom, T. Dietz, N. Dolsak, P.C. Stern, S. Stonich, and E.U Weber. (Eds.), *The Drama of the Commons* (pp. 293-321). Washington, DC: National Academy.
- Berkes, F., George, P., and Preston, R. J. (1991). Co-management: the evolution in theory and practice of the joint administration of living resources. *Alternatives*, 18(2), 12-18.
- Bolanos, R. and Antonieta, M. (2014). *The role of community-based tourism in sustainable rural development: Case studies from ecuador* (Doctorat en Sostenibilitat). Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya.
- Department of Tourism. (2018). *Strategic Tourism Development Plan for Department of Tourism: Year 2018- 2021*. [Online]. Retrieved May 24, 2019, from: <https://www.dot.go.th/storage/กลุ่มแผน> (in Thai)
- Hall, L. S., and Richards, G. (2000). *Flying foxes: fruit and blossom bats of Australia*. Australia: UNSW Press.
- Jentoft, S., McCay, B. J., and Wilson, D. C. (1998). *The fisheries co-management experience accomplishments, challenges and prospects*. [Online]. Retrieved March 20, 2019, from: <https://books.google.co.th/books?id>
- Laws related to the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation B.E. 2563. (2020). *Royal Thai Government Gazette*. Vol.138, Part 2 Special, pp. 31-33. (in Thai)
- Linden, R. (2002). A Framework of Collaborating. *The Public Manager*, 31(2), 3-6.
- Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oak, CA: Sage.
- Miles, M. B., and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- National Park Act B.E. 2562 (2019). *Royal Thai Government Gazette*. Vol 136, Part 71 Special, p. 150-151. (in Thai)

- Nelson, F., and Agrawal, A. (2008). Patronage or participation? Community-based natural resource management reform in sub-Saharan Africa. *Development and Change*, 39(4), 557-585.
- Office of the Secretary of the National Strategy Board. (2018). *Thailand's National Strategy 2018-2037 (Summary Version)*. [Online]. Retrieved December 19, 2019, from: <https://waa.inter.nstda.or.th/stks/pub/2018/20181015-T-0002.pdf> (in Thai)
- Pampasit, R. (2019). *Tourist behavior and economic and social benefits of community tourism: a case study of the lower northern region (Research Project on Tourist Behavior and Socio-Economic Benefits of Community Tourism: Case Study, Lower Northern Region Under a comprehensive community tourism economy education project from social media to tourism communities)*. Phitsanulok: Faculty of Social Sciences, Naresuan University. (in Thai)
- Panyavuttrakul, W. (2019). Highland Sustainable Tourism Management: Phu Lom Lo Case Study and network area. *Journal of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University*, 14(1), 151-197. (in Thai)
- Phitsanulok Hotnews. (2018). *Pin the boundary line of Ban Rong Kla to separate Phu Hin Rong Kla National Park to clear 830 rai*. [Online]. Retrieved April 24, 2022, from: <https://www.phitsanulokhotnews.com> (in Thai)
- Pojjana, P. (2003). *Community based tourism handbook*. Bangkok: Tourism for Life and Nature Project. (in Thai)
- Thavornvatanayong, C., Kutintara, U., and Sunthornhao, P. (2017). Partnership and bottom-up concept application for community forest management at the Sapanhin sub-district, NongMamong district, Chainat province. *Journal of Multidisciplinary in Social Sciences*, 13(1), 39-53. (in Thai)
- The World Bank. (1999). *Report from the international workshop on community-based natural resource management (CBNRM), Washington, DC, 10-14 May 1998*. [Online]. Retrieved March 20, 2019, from: [http://www.worldbank.org/wbi/conatrem/\(2003-02-14](http://www.worldbank.org/wbi/conatrem/(2003-02-14)
- UK Essays. (2018). *Characteristics that define community base tourism*. [Online]. Retrieved May 2, 2020, from: <https://www.ukessays.com/essays/tourism/characteristics-that-define-community-base-tourism-tourism-essay.php>